

LES ANTÍFONES DE LA “O” *

Aquestes antífonas, ben singulars, conegudes també com “antífonas majors”, són anomenades “de la O” perquè totes comencen amb aquesta interjecció llatina que expressa, en aquest cas, admiració, alegria. Actualment són set, són cantades a Vespres, abans i després del Càntic de Maria, i concretament dels dies 17 al 23 de desembre (la solemnitat de Nadal ja comença l’endemà, el 24, amb les primeres Vespres).

Aquest és el nombre i aquesta és la pràctica més habitual arreu i en tot temps. Però no ha estat sempre així: en algunes èpoques, i en algunes Esglésies particulars en trobem alguna més, es cantaven a Laudes, abans i després del Càntic de Zacaries, i concretament entre la festa de sant Nicolau (dia 6) i la festa de santa Llúcia (dia 13). Potser els qui n’hi van afegir alguna altra –en coneixem almenys cinc més, totes començades per la interjecció “O” però a vegades amb un esquema diferent i sense la mateixa profunditat bíblica i teològica– no s’havien adonat que les 7 tradicionals amaguen un acròstic molt adient als dies previs a Nadal; era així en llatí i s’ha mantingut així, quasi sempre, en les versions en català. En efecte, si agafem la primera lletra de cada antífona (sense comptar, és clar, la “O” inicial admirativa) i les ordenem de la darrera (“E” d’Emmanuel) a la primera (“S” de Saviesa) formarem l’expressió llatina ERO CRAS que vol dir, literalment, “seré demà” o, per dir-ho amb més claredat, “demà seré aquí”, expressió que recorda clarament, aplicada ara a Jesucrist, la frase que Moisès i Aaron adreçaren, al desert, a tots els israelites: “Aquest vespre sabreu que el Senyor us ha fet sortir del país d’Egipte, i al matí veureu la glòria del Senyor” (Èx 16,6-7), cosa que la litúrgia recull encertadament en el responsori breu de les I Vespres de Nadal: “Avui sabreu que ve el Senyor, i demà veureu la seva glòria”, com també en el cant d’entrada de la missa vespertina de la vigília de Nadal: “Avui sabreu que el Senyor vindrà a salvar-vos i demà veureu la seva glòria”. És més discutible, en canvi, l’ús que en fa, de les 7 antífonas de la “O”, l’actual Missal ferial, perquè sense cap tradició, suprimint l’exclamació inicial que els dona nom i, a més, en un ordre diferent del tradicional, les col·loca com a verset abans de l’evangeli dels dies abans de Nadal.

No en sabem amb certesa ni la data ni l’autoria, però historiadors de la litúrgia ben documentats no exclouen que puguin atribuir-se a sant Gregori, papa, mort l’any 604; de fet les trobem ja en antfonaris d’aquesta època. Ben aviat van ser molt estimades, sobretot per les comunitats monàstiques o canòniques, i fins gaudiren d’un gran popularitat entre els fidels. Són diversos els pares de l’Església i els autors espirituals més moderns que han dedicat algun tractat o escrits més breus a comentar-les. En alguns llocs i en algunes èpoques eren entonades, almenys la del primer dia, pel qui presidia la litúrgia o per la màxima autoritat del lloc, per exemple l’abat del monestir. A Montserrat, després d’uns anys de cantar-les en català –manteníem tanmateix la melodia original gregoriana– ara les tornem a cantar en llatí per sentir més comunió amb la tradició secular en unes peces tan i tan singulars; i mantenim també un detall que ens recorda la solemnitat del moment: en començar cada antífona de la “O” repica la campana més gran (que porta per nom, justament, Santa Maria), continua durant tot el Càntic de Maria i cessa al final de la repetició de l’antífona.

Heu-les ací, doncs. A continuació de cada antífona, en la seva versió en català, poso algunes de les referències bíbliques que hi ha a l’origen de cadascuna, tot i que això ho veuríem encara més clar, sobretot en alguns casos, si comparàvem l’original llatí de les antífonas amb la versió en llatí de la Bíblia (la Vulgata); finalment transcriu el comentari que el bisbe Pere Tena, en el llibre esmentat en la nota al títol, hi fa de cadascuna.

Dia 17 de desembre

Oh Saviesa de l’Altíssim,
que abasteu totes les coses i les disposeu vigorosament i amb bondat,
veniu a ensenyar-nos el camí de la prudència.

- La Saviesa diu: Jo he sortit de la boca de l’Altíssim (Siràcida, o Eclesiàstic, 24,3)
- La Saviesa estén el seu poder d’un cap de món a l’altre, governa amb bondat tot l’univers (Saviesa 8,1)
- Qui li pot ensenyar el coneixement (Isaïes 40,14)

Tot el que l’Antic Testament –sobretot el llibre de la Saviesa i els altres llibres anomenats “sapiencials” – ens diu sobre la Saviesa de Déu, el Nou Testament ho aplica normalment a Jesucrist. És clàssic, en aquest sentit, el Pròleg de sant Joan. La Paraula per la qual totes les coses foren cridades

a l'existència és, en sant Joan, la Saviesa sortida de la boca de l'Altíssim, que tot ho consolida i ho disposa ordenadament. Sant Pau és molt explícit en els primers capítols de la primera carta als cristians de Corint: la seva predicació consisteix a manifestar-los la saviesa amagada en el disseny de Déu, el Messies crucificat, poder i saviesa de Déu per a tots els qui són cridats, tant jueus com grecs (1,24).

L'Església invoca la presència de Crist, Saviesa provident de Déu, sobre la creació i sobre la història, i li demana que li faci conèixer el camí de la prudència. El tema dels camins de Déu és freqüent durant tot el temps d'Advent. La prudència és la virtut de l'avui entre l'ahir i el demà. És prudent seguir avui el camí de l'Evangelí bo i pensant en el judici sobre la vida evangèlica. Demanar el camí de la prudència és demanar que sapiguem viure tot donant sentit cristià a la nostra vida.

Dia 18 de desembre

Oh Adonai, cap de la casa d'Israel,
que us apareguéreu a Moisès en la bardissa flamejant i li donàreu la Llei al Sinai,
veniu a redimir-nos amb el poder del vostre braç.

- Jo sóc el Senyor. Em vaig aparèixer a Abraham, a Isaac i a Jacob... però no m'hi vaig revelar amb el meu nom, que és "el Senyor" (Èxode 6,2-3)
- Se li va aparèixer [a Moisès] en una flama enmig d'una bardissa (Èxode 3,2)
- I us rescataré amb el poder del meu braç (Èxode 6,6)

Les al·lusions d'aquest súplica fan referència clarament a l'Èxode. El terme "Adonai" (Senyor meu) és la forma de dirigir-se a Déu bo i evitant el terme Jahvè, nom sagrat de Déu que, a la litúrgia d'Israel, únicament el gran sacerdot pronunciava una vegada a l'any. És una referència a la revelació del nom a Moisès (Ex 3), a la qual s'uneix la condició de Cap d'Israel en l'alliberament del poble, que treu de l'esclavatge i condueix fins a la muntanya sagrada per a fer amb ell l'aliança.

Tot allò s'esdevenia en figura. Jesús glorificat és el Senyor, ell ha rebut aquell Nom que està per damunt de tot altre nom (vegeu Fl 2,9), sense vels ni exclusivitat ritual. Ell ha fet una Aliança nova i eterna amb la seva sang i ens ha donat l'Eucaristia com a memorial perpetu de la seva Pasqua.

L'Església s'uneix a la pregària de Maria en el seu Càntic: "Les obres del seu braç són potents", i súplica la vinguda del Senyor per a viure en la llibertat dels fills de Déu, com a poble que Déu s'ha reservat perquè proclami les seves meravelles (vegeu 1Pe 2,9).

Dia 19 de desembre

Oh Rebrot de Jessè,
que us alceu com a bandera dels pobles, davant vostre els reis emmudiran i les nacions pregaran,
veniu a alliberar-nos, no trigueu més.

- Aquell dia, el rebrot de Jessè s'alçarà com a bandera entre els pobles; les nacions li demanaran consell... (Isaïes 11,10; vegeu també Romans 15,12)
- Ell purificarà tots els pobles; els reis no sabran què dir (Isaïes 52,15)
- Vindrà el qui ha de venir, no tardarà (Habacuc 2,3; vegeu també Hebreus 10,37)

La tercera antífona "Oh" fa un pas més en la història de la salvació bo i relacionant-la amb Jesús i la seva vinguda. La creació (Saviesa provident) i l'Èxode (el "Senyor" cap de la casa d'Israel) ens parlen de Jesús, Paraula per la qual tot ha vingut a l'existència i guia únic cap al Pare.

Ara és la profecia d'Isaïes la que trobem a l'origen d'aquesta invocació: Jesús és el Rebrot de la casa de Jessè, ple de l'Esperit Sant, que ha de ser portador del coneixement de Déu i de la pau messiànica (Is 11,1-11). És el nou David, que seurà al tron del seu pare, tal com l'àngel digué a Maria; és el fill de Déu anunciat a Josep, el qual, ell també, era de la casa de David.

La invocació pròpia d'aquesta antífona destaca la condició reial del Fill de David; davant d'ell els reis emmudiran i les nacions hi confiaran (vegeu el salm 71 [72]). Les paraules reflecteixen un domini temporal; són paraules profètiques que porten un missatge que aleshores encara no era definit. Nosaltres, els cristians, sabem que el Rebrot de Jessè és un rei pacífic, que el seu regne no és d'aquest món, i l'alliberament que li supliquem no depèn de cap arma temporal sinó de la seva misericòrdia.

Dia 20 de desembre

Oh Clau de David i ceptre de la casa d'Israel:
si obriu, ningú no pot tancar; si tanqueu, ningú no pot obrir;
veniu, traieu de la presó els encadenats que viuen a la fosca i a les ombres de la mort.

- Li posaré damunt l'espatlla la clau del palau de David. Quan ell obri, ningú no tancarà; quan ell tanqui, ningú no obrirà (Isaïes 22,22)
- Això diu el Sant, el Verac, el qui té la clau de David, el qui obre, i ningú no pot tancar, el qui tanca, i ningú no pot obrir (Apocalipsi 3,7)
- Els cecs recobraran la vista, els captius sortiran de la presó, deixaran el calabós els qui vivien a la fosca (Isaïes 42,7)
- Trencà les seves cadenes i els tragué d'aquell lloc tenebrós (Salm 106,14)

Amb aquest títol de “Clau de David” invoquem Jesús com a Senyor de la vida i de la mort. El tema de la “clau de David” el trobem a Isaïes 22,22, quan tracta de la substitució d'un majordom infidel. Des d'aquest text queden també il·luminades les paraules de Jesús a Pere: “Et donaré les claus del Regne del cel...” (Mt 16,19). Però sobretot és en l'Apocalipsi on apareix el Ressuscitat que té les claus de la mort i del seu regne, el qui té la clau de David (3,7).

Des d'aquesta perspectiva comprenem molt bé la invocació. Es tracta d'obrir les portes del lloc on es troben encadenats, i en les tenebres, els condemnats a mort. La presència mateixa de la Paraula feta carn és ja resplendor que irromp en la tenebra i que la tenebra no ha pogut ofegar. És una presència misteriosa sobre el darrer enemic, que és la mort. La festa de Nadal és també una crida a la fe en el Ressuscitat.

Dia 21 de desembre

Oh Orient,
esplendor de la llum eterna i sol de justícia,
veniu, il·lumineu els qui viuen a la fosca i a les ombres de la mort.

- Vet aquí un home que es diu Gemen (Zacaries 6,12)
- Per a vosaltres que reverencieu el meu nom brillarà el sol de la justícia (Mt 3,20)
- Ell és esplendor de la glòria de Déu i empremta del seu mateix ésser (Hebreus 1,3)
- La Saviesa és un reflex de la llum eterna (Sv 7,26)
- Ens visitarà un sol que ve del cel, per il·luminar els qui viuen a la fosca, a les ombres de la mort (Lluc 1,78-79)

Les paraules del Càntic de Zacaries són les més properes a la invocació feta a Crist com a Orient, és a dir, com a “Sol que ve del cel”: “Perquè ens estima, ens visitarà un sol, que ve del cel”. Però la imatge de la llum és la que habitualment acompanya la presència de Déu. El profeta Malaquies parla del sol de justícia, el sol de la salvació, que resplendirà damunt els justos (3,20). Els Mags d'Orient anaven fent camí guiats per una estrella que veieren al cel.

El text litúrgic insisteix en el caràcter cristològic de la imatge: “Esplendor de la llum eterna”. Ens fa pensar en la missa del dia de Nadal, en la qual escoltem successivament l'inici de la carta als Hebreus i el Pròleg de sant Joan: Jesús és “l'esplendor de la glòria de Déu i empremta del seu mateix ésser” (He 1,3), i “la vida era la llum dels homes” (Jn 1,4).

La imatge de Jesús com a Orient, sol que ve del cel –de Déu– va condicionar a l'inici de la vida de l'Església l'orientació física (fixem-nos-hi: *orient*-ació) de la pregària cristiana; i antigament les esglésies es construïen, si era possible, amb l'absis cap a orient. Quan invoquem Jesús estem realment ben orientats, perquè som il·luminats per ell, que ha fet penetrar en nosaltres la llum divina de la fe. “El poble que avançava a les fosques ha vist una gran llum” (Is 9,1): és l'Evangeli, “la justícia salvadora de Déu” (Rm 1,17).

Dia 22 de desembre

Oh Rei i Desitjat de les nacions,
pedra angular que de dos pobles n'heu fet un,
veniu a salvar l'home que vàreu formar del fang.

- Hi afluirà el bo i millor [allò més desitjat] de cada nació (Ag 2,7)
- Poso a Sió una pedra, una pedra de toc, una pedra angular... (Isaïes 28,16; vegeu també 1Pe 2,6)
- Ell és la nostra pau. De dos pobles n'ha fet un de sol (Efes 2,14)
- Llavors el Senyor Déu va modelar l'home amb pols de la terra (Gènesi 2,7)

La penúltima de les antífones del Càntic de Maria, els dies abans de Nadal, és la que correspon al dia 22. El títol donat al Senyor és doble: el de Rei i el de Desitjat de les nacions. Tots dos tenen una

dimensió universalista, que queda accentuada amb la referència a la creació de l'home. Dels dos títols, el més original és el segon: evoca les aspiracions profètiques de la universalitat de la salvació. Certament, els darrers capítols del profeta Isaïes són clarament el testimoni d'una esperança: tots els pobles formaran un sol poble, perquè tots trobaran en la nova Jerusalem una mare que consola.

En el text de l'antífona, d'una manera menys explícita, es fa referència a aquesta profecia, a partir del text de la Carta als Efesis (2,13-22). Sant Pau hi parla clarament del mur de separació que, en el Temple de Jerusalem, indicava la distància entre Israel i els pagans. El resultat és un nou poble, en què totes les nacions troben aquell que, conscientment o inconscientment, esperaven: l'Home nou, el nou Adam. Ell ve a salvar l'home fent-se home, l'antic Adam terrenal, amb la seva força d'Adam celestial. La nit de Nadal sant lleó el Gran exposa cada any aquesta meravellosa novetat, i la conclou amb l'exhortació que fa als cristians perquè reconeguin llur dignitat és la que ha estat donada a la humanitat "salvada" per Jesucrist. La litúrgia de Nadal repeteix sovint aquesta referència a la donació, per part de Jesucrist, de la participació en la naturalesa divina.

Dia 23 de desembre

Oh Emmanuel,
rei i legislador nostre, esperança i salvació de les nacions,
veniu a salvar-nos, Senyor, Déu nostre.

- ... i li posarà Emmanuel (Isaïes 7,14)
- Les seves ales esteses, Emmanuel, abastaran tot el teu país (Isaïes 8,8)
- El Senyor ens governa, el Senyor ens dóna les lleis. El Senyor és el nostre rei: és ell qui ens salva (Isaïes 33,22)
- Fins que vingui aquell al qual és deguda l'obediència dels pobles (Gn 49,10)

Aquesta darrera antífona "Oh", per a les Vespres del dia 23, la podem entendre com una síntesi dels títols que s'han anat donant a Jesucrist al llarg d'aquesta sèrie de set antífones privilegiades. El títol fonamental que li és donat en aquesta ocasió és el d'"Emmanuel", Déu-és-amb-nosaltres. Els altres títols ja han estat comentats en les altres antífones.

El títol "Emmanuel" ressona de manera immediata en l'anunci de l'àngel a Josep (Mt 1,22-23). La nostra fe fa que coneguem fins a quin punt aquest títol és real: la Paraula s'ha fet carn i ha habitat entre nosaltres. No es tracta d'una idea brillant, sinó de la realitat de la presència entre nosaltres del Déu viu, conversant amb nosaltres gràcies a la seva condescendència.

Sant Mateu, en el seu Evangeli, ens presenta dues afirmacions de Jesús sobre aquest ser Déu-amb-nosaltres. La primera es refereix a l'Església en oració: "On n'hi ha dos o tres de units (pregant) en el meu nom, jo sóc allí enmig d'ells" (Mt 18,20). La segona, al final de l'Evangeli, com una resposta a l'anunci de l'àngel que va tenir lloc al començament: "Jo sóc amb vosaltres dia rere dia fins a la fi del món" (Mt 28,20).

Una presència en la pregària de la comunitat, una presència en la missió.

Nadal és la gran festa de la presència de Déu entre nosaltres, manifestada en Jesucrist. Històricament, en el temps, aquesta presència començà en el si de Maria, en l'encarnació, i d'ella nasqué l'Emmanuel.

Ara, en la vida de l'Església, Jesús continua essent present, i és el mateix ahir, avui i pels segles. Ell és el Vivent, el qui fou crucificat i que ha ressuscitat. La seva presència és, sobretot, la presència eucarística, la més real i personal de les presències reals de Jesucrist prop nostre.

Per això l'Església celebra amb goig el Nadal, com un gran acte d'adoració envers Crist present: Veniu, adorem-lo; veniu, adorem-lo.

* Per a confeccionar aquestes ratlles m'he servit molt d'aquest llibret, amb textos d'autors diversos: *Las Antifonas de la "O". Del siglo VI al XXI. Documentos y comentarios*. Cuadernos Phase 174. Centre de Pastoral Litúrgica. Barcelona 2007. I ben concretament hi he inclòs, íntegres i traduïts al català, els breus comentaris que el bisbe Pere Tena hi fa de cadascuna de les set antífones.